

HÁLÓZATOSSÁG A TÁRSADALOM ÉS HUMÁNTUDOMÁNYOKBAN

NAGY PÉTER TIBOR DSc, az MTA doktora (ELTE TÁTK OITK-WJLF)
E-mail: nagy.peter.tibor@gmail.com

DOI 10.23716/TT0.24.2020.08

Absztrakt

A konfliktusos paradigma iránt elkötelezett szerző a társadalomtudományok viszonyainak hálózati paradigmában való bemutatásában jó lehetőséget lát. Háromféle adatbázis összekapcsolását látja szükségesnek: tudományos produktumok listáját, tudományos intézményrendszer adatait, s a tudósok lexikonszerűletrajzát.

A következő kérdések vizsgálandók : tudományos hierarchia bírálati pozíciói, az egyes munkahelyek vezetői pozícióinak elosztása vezető tudósokat között, beosztott kutatók hálózatépítése munkahelyük megválasztásával, tudományos pozíciók elérésével intézményen belül. A tudós az egyetemen vagy kutatóintézetben BELÜL milyen NEM tudományos pozíciókra tett szert., a munkahelyen KÍVÜL milyen NEM TUDOMÁNYOS pozíciókra tesz szert. munkahelyeken KÍVÜLI TUDOMÁNYOS pozíciók megszerzése.

Folyóiratok, könyvsorozatok irányítása vezető tudósok részéről használata beosztott tudósok részéről publikációs fórumként. Tudósok közötti kapcsolatok: többszerzőség, viták a folyóiratokban, lektorálás, a folyóiratok tematikus számainak „szerkesztődése”, könyvkritika, idézetek startégikus művelése, használata.

Tudományos társaságok irányítása vezető tudósok, tudományos társaságok használata beosztott kutatók részéről.

A kutatási pénzosztás, ösztöndíjosztás, kiadástámogatás, nem tudományos kitüntetések tudományos érdemekért történő osztogatásának befolyásolása, Nem tudományos adatok tudományos célokra történő átadásának mérlegelési pozíciójának birtoklása jelent fonots hálózati témát .

A tudományos hálózatok rendszere minden vonatkozásban körkörös természetű: a tudóst ojektivációk ismernek el, az egyes objektívációkat

minősíti, hogy kik kapták – a tudósok pedig a kiemelési mechanizmusokban való részvétellel növelik az egész rendszer legitimitását.

Kulcsszavak: Társadalomtudományok, humántudományok, hálózati tőke, kapcsolati tőke, tudománytörténet konfliktusos paradigmája

---

CSÁKÓ Mihály emlékének

Jelen konferencia megközelítésmódja – a hálózatoság – a szociológiai beszédmódú tudománytörténet művelője számára örömteli kihívás.¹

Sokféle „kép” él, melynek segítségével a tudomány működését megpróbáljuk leírni. [ARONOWITZ, 1988; BARNES, 2002; BELL, 1992; BOURDIEU, 1988; BOURDIEU, 2005; BRAUN, 1992; CSOMÓS, 2019; DUPCSIK, 2001; FARKAS, 1991; FORTESCUE, 1990; GAGYI, 2015; HABERMAS, 1994; HORVÁTH, 1997; KARÁDY-NAGY, 2019; KOVÁTS, 2012, MERTON, 1996; PALLÓ 2011.; PAPP, 2017; PÉTERI, 1998; PÜSÖK 2018; RÁCZ, 2018; RINGER, 1990; SZABARI, 2010; SZELÉNYI, 2015, TAMÁS, 2010. TAMÁS, 1980; VEKERDI, 1994]²

Aki „az óriások vállain álló” tudományban [LOSONCZ, 2015] hisz, annak számára a tudós pozíciója csak kevéssé hálózati – a tudós kiválaszthatja ugyan, hogy melyik óriás vállára kapaszkodva szeretne messzebb látni, de az óriások már kővé dermedtek – nem tudják lesöpörni a vállukról az illetéktelenül ott tartózkodókat. (Túlvilági postahivatal hiányában csak sejtjük, mit gondolna Arisztotelesz a 14. századi párizsi egyetemen hatalmat gyakorló

1 Ha nem is „teljesen” új, ugyanis interjúkat és kvázi interjúkat végeztem az alábbi írásaimat előkészítő munkálatok során 1984-2019 között: A történelemoktatás korszerűsítéséről in: *Egyetemi Lapok-ELTE* nov (1984); Az ötvenes évek történelemszemléletének nacionalizmusáról in: *Hiány - Független politikai és kulturális lap* 14. 3–7. , 5 p. (1990); University autonomy in Hungary. Myth and Reality (1991) In: Education in East – Central Europe, 1991 november, University of Oslo-Educational Leadership; The Meanings and Functions of Classical Studies in Hungary in the 18th-20th Centuries In: Hager, FP; (et, al.) (szerk.) Aspects of antiquity in the history of education Hildesheim, Németország : A. Lax, (1992) 191–203. , ; Áltörténelmi gondolatok a felsőoktatásról in *Hiány - Független politikai és kulturális lap* 3 : 18–21. , 4 p. (1992); Érettségi és felvételi - oktatáspolitikai erőterben: *Educatio* 4 : 3 pp. 377-394. , 18 p. (1995); The Academic Workplace. Country Report Hungary In: Jürgen, Enders; Egbert, de Weert (szerk.) The International attractiveness of the academic workplace in Europe Frankfurt am Main, Németország : Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, (2004) pp. 204-230. , 27 p ; A felsőoktatásba vezető út - és a társadalmi hátrányok kompenzációja in: *Educatio* 12 : 2 pp. 236-252. , 17 p. (2003); Négy lehetséges kutatás a felsőoktatásról. in: *Educatio* 16 : 3 pp. 434-452. , 19 p. (2007) ; Az oktatásról szóló tudomány kettős nyitottsága. in: *Magyar Tudomány* 172 : 9 pp. 1077-1089. , 13 p. (2011); A régi és új történelmi adatok társadalmi természetete in: *Educatio* 24 : 3 pp. 15-26. , 12 p. (2015) ; A kritikai társadalomtudomány-történet kihívása in: *Educatio* 27 : 1 pp. 3-13. 11 p. (2018) ; Az oktatáskutatás inter- és multidiszciplináris jellege in: *Educatio* 27 : 1 pp. 84-100. , 17 p. (2018)

² Köszönetet mondok e tanulmány első kritikus olvasóinak BIRÓ Zsuzsanna Hannának és LUKÁCS Péternek)

arisztotelianusokról, vagy Marx a szovjet tudományos akadémia által kibocsájtott filozófiai és közgazdasági kézikönyvekről.).

Persze e képben is van hálózati elem: az adott óriás vállán már stabilan tartózkodók részben egymást lökdösik lefelé, részben az éppen felkapaszkodók felengedéséről-fel nem engedéséről vitáznak egymással és a felkapaszkodókkal, s a békéesebb pillanatokban sem egy irányba néznek. [MAYER, 2004] (Elegendő az 1960-as évek vitáira, marxista csoportok összecsapására utalni, – ezek tétje nemcsak az „óriás öröksége” feletti viszonyról szól, hanem arról is, hogy konkrét felfedező kutatásokat milyen irányban lehet folytatni ahhoz, hogy valaki a marxizmuson belül maradónak tekintessék.) [Vö: ÁGH, 1973].

A „tégglákból építkező tudomány” képe is erős hálózati kontextusu. Kifejezi, hogy egyes pontokon a téglák funkciója a felettük lévő falrészlet megtartása, kötőanyagok használata esetén oldalról, sőt akár felülről tartása. Más esetekben a hézagok kitöltésére, esztétikai, hang- vagy hőszigetelési célokra való a téglák, ismét más esetekben az épület fennmaradása szempontjából fontosabb téglákat, falrészeket védelmezi – mindezek a funkciók pontosan beazonosíthatóak a tudományban is. De mégis van egy alapvető gond ezzel a képpel: a tégláknak nincs akarata, s egy kőművesmester teszi őket ide vagy oda – s annyira azért senki nem hisz az összesküvéseleméletekben, hogy teljesen így tekintszen a tudomány egészére. [Somogyi:1988]

A tudományos életet fákhoz és bokrokhoz, emberi érrendszerhez hasonlító érvelésekben eleve sok a hálózatos elem, a szereplők közötti kapcsolatok ugyanis kölcsönösek, s lehetnek erősebbek és gyengébbek, lehetnek kettős, hármas vagy többes elágazási pontok, de itt is van probléma, hiszen egy levél vagy egy kacs nem lehet egyszerre része két különböző növénynek - miközben a „tudomány erdejében” a tudós több „fához” is tartozhat egyszerre....

S hasonlóképpen végigvehetnénk, minden analógiás képet: a szindarabot, a sportmérkőzést, a háborút, a főzést, a piaci alkut, a különböző érzékszerveinek használatától megfosztott majmok esetét, a folyók vízrendszerét stb. stb.) [BERÉNYI, 2010, KOZMA, 1990, LAKI, 2006]

Ha a „képek” nem segítenek, pontosabban valami olyan asszociációt teremtenek, amelyből a megfigyelt társadalmi jelenség – ez esetben a tudomány – valamilyen lényegi eleme hiányzik a jelenség leírója abban kezd reménykedni, hogy az adott jelenség, szféra belső rétegzettségét, tagoltságát más társadalmi alrendszerek kutatásakor kifejlesztett, kipróbált indikátorokkal meg lehet oldani. Csakhogy ez sincs így.

A társadalmi rétegződés egyetlen indikátora sem elég jó a tudományos viszonyok bemutatásához. A legbefolyásosabb tudósok vagyona és jövedelme

többszöröse ugyan a kezdőkénak – de közel sincs akkora szorzó, mint pl. a vállalkozók világában a felső 1% és a kicsik között. Sokkal kevesebb tudós képes gyermeke számára elitpozícióját átörökíteni, mint amennyien pl a művészek közül képesek erre. A „főnöktudós” hatalma a „beosztott tudós” felett – általában kisebb, mint a vezető köztisztviselő hatalma a beosztott köztisztviselővel, a vállalati főnök hatalma a vállalati beosztottal szemben. A társadalomtudósok, bölcsészek tekintélye saját referenciacsoportjukban óriási lehet, de meg sem közelíti az egyházi vezetők tekintélyét. A közvélemény, a népszerűség, a celebhatás fontos szempontok a vezető tudósok számára - de szinte minden más részelit elitpozícióját jobban jellemzik, mint a tudóselitét. [HARTMANN, 2006]

Semmilyen indikátor nem magyarázza tehát a tudósvilágon belüli különbségeket, hatalomeloszlást stb – talán azért van ez, mert a tudományra jó kép a „tudósok köztársasága”? [HACOHEN, 2003] Valamennyire igaz, hiszen egy PhD hallgató is írhat az akadémikusról bíráló könyvkritikát – de a tudomány világa – ezt az egy elemet leszámítva – mégsem tűnik egyenlő emberek közösségének, még annyira sem, mint más szférák: 1000 szegény ember – szövetkezetbe, tulajdonközösségbe összeállva – a versenypiacon legyőzheti egy milliomos ajánlatát, a lottónyertes pénze ugyanannyit ér, mint a világvállalat profitjából meggazdagodotté, a politikailag tájékozatlan ember szavazata a szavazófülkében ugyanannyit ér, mint a politikai információval bőségesen ellátotté, több tanú szembesítésekor – mindenféle kommunikációs fölény ellenére – az iskolázott ember szava három – négy egybehangzó iskolázatlan tanuéval szemben nem sokat ér.

Ezzel szemben a társadalom- és humántudományokban mindenki természetesnek tekinti az egyenlőtlenséget. A szaktudományos érvelések sikerében – talán a szimbólikus logika e tekintetben kivétel, ott elvileg minden érvnek az adott okfejtésen belül meg kell lennie – minden társadalom és humántudományban nyilvánvaló szerepet játszik az az olvasói tudás, hogy az író korábban mit bizonyított, milyen sikereket ért el, milyen tudást szerzett. S természetesen ugyanaz a helyzet tudományos pályázatok, álláspályázatok sőt – legalábbis a magyarhoz hasonló méretű folyóiratpiacon – a tanulmányok kettős-vak bírálatakor is.³

Ezt a sajátosságot – miszerint a tudósok világának indikátorai nem elegendők az egyenlőtlenségek magyarázatára, viszont a tudósok világa sokféleképpen, erősen hierarchizált nem különféle indikátorokkal operáló rétegződésmóddal, hanem egy dinamikus hálózat leírásával fejezhetjük ki.

³ POLÓNYI Istvánnal, LUKÁCS Péterrel konzultáltunk erről, kiöszönet érte.

A hálózat folyamatosan mozog, minden pontján aktív szereplők ülnek, a szereplők között többféle – egyrészt többféle erősségű, másrészt többféle jellegű kapcsolat van –, a szálak folyamatosan vastagodnak és vékonyodnak, megszűnnek és más szereplők között újraszövődnek, változik hogy kik a hálózat csomóponti szereplői, kik azok akik csak két ponton kötődnek a hálózathoz, s kik a hálózat végpontjai, tehát akik egyetlen ponton kötődnek. Ráadásul a hálózat egésze ki van téve társadalmi-gazdasági viszonyok összességének, mármint a hálózatot „eltartó” gazdaságnak és a hálózati működés legfontosabb elemét képező kommunikációt meghatározó jopszabályoknak, a szólásszabadság, a sajtószabadság, az egyetemi tanszabadság mértékének, a közadatok hozzáférhetőségének, a felsőoktatási intézmények szervezeti szabályzatainak, a munkajognak, az akadémiai bértáblának, a közgyűtemények működésének, az állami adatgyűjtés rendszerének. A tudományos hálózat számos résztvevője egyénként vagy csoportosan kapcsolatban áll más hálózatokkal, onnét szerzett információit, befolyását tőkeként használja a tudományos hálózaton belül. [CASTELLS, M. (2010A), CASTELLS, 2005 LATOUR, (2005), CHRISTIAKIS – FOWLER:, 2010, SÍK 2012: TARDOS 1995]

Ebben az előadásban az van „végiggondolva” milyen hálózati kapcsolatokat tárhatnánk fel a humán és társadalomtudományok kapcsán a következő években. Noha a tudományágak definíciója maga is egy konstrukció, maga is hálózati kérdés, az adatgyűjtést, elemzést nyilván tudományáganként kellene elkezdeni.

Miután – sokféle tudományszociológiai vizsgálódás és persze résztvevő megfigyelés után – végiggondoltuk, hogy a hálózatok milyen típusait kellene feltárni, „esettanulmányként” azt ellenőriztük hogy a történettudomány vonatkozásában 1980-ra vonatkozó források⁴ és információk⁵ elemzésével a kutatás elvégezhető – s ebből persze az következik, hogy az 1970-re és 1990 re vonatkozó források feltárásával idősorossá is változtatható.

* * *

⁴ NAGY Péter Tibor: A magyar történettudomány 1980-ban – tudományszociológiai elemzés c készülő monográfia irodalomjegyzékében az 1980–1981-ben publikált viták, konferencia-tudósítások, valamint a bukaresti történészkongresszusra készített nagyjelentés szerepel

⁵ Az 1980-körüli történettudományi állapotokról (illetve társtudományok történeti munkálkodásairól) szóló 1984 és 2019 között személyesen adott információkért köszönet illeti az alábbi – jó részben már néhai – kollégákat: ÁDÁM Magda ; BÁNYÁSZ Rezső ; BOKOR Péter ; CSÁKÓ Mihály; DIÓSZEGI István ; DÓKA Klára ; ENGEL Pál ; ERÉNYI Tibor; ERŐS Ferenc ; FENYŐ István ; FORRAI Judit; GERGELY Jenő, HAJDÚ Mihály ; HAJDU Tibor; HARSÁNYI Iván; HEISZLER Vilmos; HUSZÁR Tibor ; JEMNITZ János ; KARÁDY Viktor; KÖTE Sándor; KRAUSZ Tamás; LÁSZLÓ János, L. NAGY Zsuzsa ; MANN Miklós ; MEZEI Gyula ; NÉMEDI Dénes; PAPP Gábor; PATAKI Ferenc ; POSZLER György ; SIPOS Péter ; STANDEISKY Éva; STARK Antal ; SZABAD György; SZABÓ Ágnes ; SZABÓ Ildikó; SZABÓ Miklós, SZABOLCS Ottó ; UNGER Máttyás; VÁMOS Éva ; VÁRADY László ; VARGYAI Gyula ; ZRINSZKY László.

Ha ma bármelyik bölcsészettudomány hálózati összefüggésrendszerét le akarjuk írni, akkor a legfőbb célunk három – egymástól függetlenül is leírható dolog összekapcsolása.

Az egyik maga a tudományos produktum, ami állhat publikált és nem publikált tudományos szövegekből, kutatási jelentésekből, adatbázisokból, egyetemi és konferenciaelőadásokból, szakértői tevékenységből, televízió vagy videoanyagokból, internetes bejegyzésekből stb. A műfajok sokfélesége empirikusan megnehezíti a különböző tudományágak – ezen belül pl a történettudományon belül egyes korszakokra orientált kutatók - összehasonlítását, sőt egyetlen tudományágon belüli idősoros elemzést is. Ezért – legalábbis azoknál a kutatásoknál, melyek több tudományágról is kívánnának szólni, vagy amelyek nem szűkítik a vizsgálatot a 2010-es évekre – empirikusan összehasonlítható tudományos produktumként a *publikált szövegek* számbavételét tartjuk célszerűnek, így az 1980-as történettudományi példaelemzés esetében is.

A másik a tudományos intézmények adattömege, folyóiratok, tudománynpszerűsítő rovatok, könyvkiadók, tudományos társaságok, főiskolák, egyetemek, tudományos intézetek, társadalmi szervezetek tudományosnak vagy tudománypopularizálóként értelmezhető részlegei, tudományos pályázatok, tudományos eszközöket használó (és tudományosan használható adatokat termelő) közvéleménykutató, piackutató, politikai tanácsadó cégek, államigazgatási, önkormányzati, törvényhozási, bírósági szakértői tevékenység... Ezeknek az intézményeknek az adatai ha eltérő részletettséggel is, több tudományág vonatkozásában, több időpontra rendelkezésre állnak, a legtöbb intézményen belül lehetővé teszik „vezető” és „nem vezető” pozíciók elkülönülését, összegekben, példányszámokban, megjelenési gyakoriságban, terjedelemben, létszámokban kifejezhető nagyságrendek elkülönülését, az érintett személyek névlistájának összeállítását. (Nyilván a piaci *intézmények* az 1980-as esetben nem relevánsak, bár tudományos munkaerőpiacról, kiadók részben piaci versengéséről már beszélhetünk)

A harmadik a tudományos mezőben jelen lévő személyek *saját* története – itt a hálózatszociológus számára azok a források jönnek szóba, melyekről feltételezni lehet, hogy a beválogatott személyekről valamiféle szisztematikussággal közölnek adatokat. Mindenekelőtt a lexikonok személyi szócikkei tartoznak ide, valamint az élő hírességekre, halott hírességekre, egy-egy földrajzi terület híres szülőiteire koncentrálnó életrajzgyűjtemények. (Az 1980-as történettudomány esetében elsősorban a Magyar Életrajzi Lexikon, illetve az 1980-as, 1990-es évek Ki Kicsodái) Természetesen használhatók az akadémikusokra, professzorokra, egy-egy tudományterület nagyjaira

vonatkozó gyűjtemények is, de utóbbiak esetében tudnunk kell, hogy az adott tudományág „normál” működésében szokásos adatokat felülreprezentáltak, a szokatlan adatokat viszont alulreprezentáltak fogják a tudóséletrajzok adni, s bizonyosan kimaradnak olyan életrajzok, melyeket akár tudományos produktumok, akár az intézmények felől gyűjtött személylisták alapján fontosnak tarthatnánk, de az adott tudományág vagy egyetem kézikönyvét kiadó tudományos csoport szemében tudományon kívülinek minősülnek.

A háromféle adatgyűjtés három különböző módon vonatkoztatható egymásra:

- a. Optimális esetben az adattárak összekapcsolhatók, mégpedig többféle módon: legkézenfekvőbb a személyek nevét, vagy időpontokat használni kapcsoló változónak.
- b. Megállapítható, hogy a társadalomtudományi (ilyen folyóiratban megjelent, könyvtárosok által ilyennek minősített) művek szerzői mely esetekben NINCSENEK jelen a tudományos intézményrendszerben, illetve mely esetekben NEM érik el a ismerendőségnek azt a mértékét, ami lexikonbakerüléshez vezet; megállapítható, hogy az intézményrendszerben felbukkanó (valaki által tehát valamiért a tárgy vonatkozásában fontosnak, legitimnek tekintett) személyek mely esetekben NEM rendelkeznek nyilvános tudományos életművel, illetve mely esetekben NEM érik el a ismerendőségnek azt a mértékét, ami lexikonbakerüléshez vezet; s végül, hogy kik azok az egyéb (nem tudományos, hanem pl. politikai vagy média) okoknál fogva neves személyek, akikkel kapcsolatban a lexikon fontosnak tartja megemlíteni, hogy eredeti foglalkozását tekintve pl. történész vagy közgazdász – miközben ennek sem a bibliográfiákban sem a tudományos intézményeknél nincsen nyoma.
- c. Elképzelhető, hogy az egyik típusú forrást a másikfajta forrás kiegészítésére vagy kiváltására is használhatunk. Ha azt mondjuk, hogy meghatározott tudományág intézményes viszonyait egy meghatározott évtizedre nézvést kifejezetten gyengén tükrözik a források, viszont egy évtizedekkel későbbi történeti életrajzi lexikon szisztematikusan feltünteti a tudományos pozíciókat, akkor eljárhatunk úgy, hogy meghatározott korszak tudományos pozícióinak hálózatát az életrajzi lexikon által különböző életrajzoknál közölt adatokból rekonstruáljuk, abból a feltevésből kiindulva, hogy a fontos pozíciókat betöltő személyek általában bekerülnek a későbbi lexikonokba, s a lexikonszócikkek szerzői csak kis eséllyel engedik

meg maguknak, hogy – *ha már egy személy bekerüléséről döntés született* – az általa egy meghatározott időszakban betöltött fontos pozíciót nem említik meg. Ez az adatpótló hatás – valószínűségi alapon – még a publikációkra is igaz: pl ha meghatározott könyvsorozat szerkesztőbizottsága szinte kizárólag olyan szerzőket hívott meg, akik tudományos pozíciót töltenek be, illetve akik életrajzokkal bekerültek a lexikonokba, akkor az adott könyvsorozat szerzői köréhez tartozást akkor is elitbe tartozásnak nyilváníthatunk, ha az intézményes listán való nem szereplés, lexikonban való nem szereplés okán ezt nem tehetnénk.

Igen fontos ugyanis: a hálózatkutató tudományszociológusra fokozottan igaz, hogy egy korszak tudományos hálózati valóságának leírásakor nem egy tudományág érdekviszonyai által kiválogatott szereplők közötti hálózati kapcsolatokat keresi, hanem dinamikusan értelmezi a megfigyelt körét. .

A tudományos produktumok legfőbb forrásai a személyi bibliográfiák (a 2010 utáni évtizedben aktív magyar kutatókra nézve mtmt) vagy a megjelent könyvek bibliográfiája, a nemzeti könyvtár katalógusa, illetve a matarka cikkatalógusa. A szakbibliográfiák már ellentmondásos források, hiszen a szaktudomány centruma felől nézve „tudományon kívüli” írások szisztematikusan kimaradnak.

A kimaradásnál két – egymástól független - jelenségről van szó. Az egyik, hogy a hétköznapi nyelven áltudománynak tekinthető publikációs aktivitás aktorai (pl. a lapos föld elmélet hívei, a Holokauszt tagadók, a Jézus Krisztus magyar származását vallók, a kitalált középkor hívei) tudományszociológiai értelemben a tudományos erőterhez tartoznak, tehát számbaveendők. (Ha ezt nem tennék, az ahhoz a képtelenséghez vezetne, hogy a tudományos erőter leírásából kvázi szükségszerűen kihagynánk azokat az „ellenzéki” csoportokat is, akik paradigmaváltás után a holnap tudományos igazságának mai előzményét jelentik.) [BOURDIEU, 2005]

A másik, hogy vannak olyan más szellemi területen tényleg elismert értelmiségi alkotók, akik a „céhen” kívül maradván írnak tudományos vagy népszerűsítő életrajzokat írókról, művészekről, hadvezérekről és politikusokról – semmiféle irodalomtörténeti, művészettörténeti, hadtudományi vagy politológiai bibliográfiába be nem kerülve, vagy újságíróként kötetnyi terjedelemben elemzően bemutatnak külföldi vagy nemzetközi jelenségeket anélkül, hogy egyetemes történeti, politikatudományi, közgazdaságtudományi bibliográfiákba kerülésre aspirálhatnának. Ha ezeket nem vennék számba, úgy járnánk el, mintha az irodalomtudomány egy korszakot csak a megszületett művekkel jellemezne – s ügyet sem vetne az olvasókra.

A másik kérdéshez, az intézményességhez olyan források tartoznak, mint az egyetemi évkönyvek, az akadémiai almanachok, a folyóiratok kolofonja, „az e számunk szerzői” rovatok a folyóiratokban, a tudományos társasági ülésekről, akadémiai bizottsági ülésekről, konferenciákról szóló beszámolók a folyóiratokban, az egyetemi tanári kinevezésekről szóló, állami kitüntésekről szóló tudósítások, közlemények a közlönyökben, illetve olyan sorozatszerűen meglévő levéltári dorrások, mint egyetemi tanácsi, kari tanácsi előterjesztések, egyetemi, kutatóintézeti bérlisták.⁶

A harmadik kérdéshez, a személyi életutakhoz a legfontosabb források az általános lexikonok személyi címszavai, életrajzi lexikonok, who is whok, melyekből a születési helyek és időpontok, halálozási helyek és időpontok rekonstrukcióján kívül az egyetemi tanulmányok rekonstruálhatók a legnagyobb biztonsággal, az életutakról, kitüntésekről, külföldi kapcsolatokról, elnyert pályázatokról szóló adatok már tudatosan formált narratívák, ha tömegesen nem is hamisak, de mindenkinél válogatottak.

II.

Mindezen források bázisán a társadalomtudományi hálózatok több fajtáját lehetséges kutatni.

A) A tudományos hierarchia bírálati pozíciói a hálózat alapvető elemei.

1. Ezek között vannak lokális jellegűek, ilyenek az államvizsgabizottságok tagjai, a doktori folyamatok aktorai (1993 előtt a dr univ bizottságok tagsága, 1993 után a PhD iskolák bírálói pozíciói), s a habilitációs bizottságok tagi pozíciói. Ha a tudományt valamennyire is zárt rendszernek látjuk, a hálózat belépési pontjain ők a „kapuőrök”, de „örködésük” semelyik tudományágban nem lehet standard: történettudományban pedig különösen jellemző, hogy minden egyetemnek saját doktori erőtere van.

2. Országos jellegű pozíciók 1950 és kb 2000 között a kandidátúra bizottságok, 1950-től napjainkig a nagydoktori bizottságok – s ezekben a bizottságokban az elnöklés, opponencia, tagság . Ezeket a pozíciókat az országos tudományos hierarchiában bizonyos elismertséggel (s semmiképpen csak helyi legitimációval) rendelkező személyek töltik be. .

3. Az első két pontban jelzett bírálati pozíciók olyan folyamatok eredményeképpen jönnek létre, melyet a tudósok maguk kezdeményeznek. Más jellegű az akadémikusok jelölésének processzusa, ez az egyén által nem

⁶ A levéltári források feldolgozását még meg sem kezdtük.

kezdeményezhető forma, az akadémia tagjainak döntésén alapul – amit megelőz az akadémiai osztályhoz tartozó akadémikusok arra irányuló döntése, mely tudományág képviselője töltse be a megüritült akadémiai pozíciót.⁷

B) A hálózatkutatás nagy és fontos témája, hogy egyes vezető tudósokat mely munkahelyekhez lehet kötni, kinek hol, mekkora másodállása, harmadállása van. Három különböző kérdést vizsgálhatunk:

1. A meglévő pozíciókat (pl azonos profilu tanszékek vezetői pozícióit) egy szakma elitje mintegy elosztja egymás közt.

2. Másodállások, harmadállások biztosításával az elit tagjai kölcsönös szivességi rendszerben kisegítik egymást. Álláshalmazással küzdve le azt a nehézséget, hogy egy tudományágon belül valakinek a „kvázipiaci” pozíciója erősebb, mint amennyire egy munkahelyen belül, közalkalmazotti, akadémiai bértábla által szabályozott jövedelme megemelhető, illetve hálózatszerű kölcsönösséggel biztosítva azoknak az etikai szabályoknak a megkerülését, ami a házastársak, titkos kapcsolatok, rokonok alkalmazása ellen szól, illetve lehetővé téve, hogy egy vezető tudós jelöltjei akkor is tudományos álláshoz jussanak, ha a vezető tudós konkrét rendelkezési körében éppen nincs szabad állás. (Az egyetemi évkönyvek erre szisztematikus forrást nyújtanak.)

3. E hálózati működésnek intézményformáló hatása is van, amennyiben nagyobb tanszékeken belül részlegek, csoportok kifejezetten azért jönnek létre, hogy egy vezetői pozícióért történő versengésben alulmaradt személyt kárpótoljanak, vagy hogy az életkori okokból lemondásra, újra nem pályázásra kényszerült vezető kutató és az új főnök békés egymás mellett élését azzal biztosítsák, hogy az alulmaradt, lelépett személynek valamifajta „saját tartománya” lesz a tanszéken belül. Évek multával a személyi kontextus már elenyészik, de az önálló szervezeti alegységek – a szervezetszociológia törvényszerűsége szerint – saját maguk fennmaradásában érdekelve vesznek részt a tudománypolitikai mezőben folyó küzdelmekben.

C) Természetesen nemcsak a vezető kutatók, hanem a beosztott kutatók is résztvesznek a hálózatépítésben munkahelyük megválasztásával, ill. azzal,

⁷ A humán és társadalomtudósok az I, II, IX osztály tagjai, de minden osztály több egymástól teljes mértékben elkülönült tudományág képviselőit tömöríti, s nincs elvi szabály arról, hogy x tudományág képviselőjének elhalálozásakor feltétlenül ugyanazon tudományág képviselőjét kell meghívni, tehát ez is erőviszonyok, alkuk tárgya.

hogy hová adják tudományos „vegyértéküket”, azaz tudományos munkásságukból, tudományos fokozatukból következő előnyöket mely intézmény munkásságához lehet hozzászámolni.

Számos társadalom és humántudományi szakember tényleges tudományos teljesítménye valójában individuális – az alapvetően ténylegesen csoportban dolgozó, illetve jelentős dologi-költség igényű természettudósokkal, orvostudósokkal szemben – „vegyértékük hovaadásának” kérdését nem a munka tényleges „helyszíne” hanem a szóba jövő, a tudós vegyértékéért versengő intézmények presztizse és az általuk előteremthető bértömeg, odaitélhető pozíció befolyásolja.

D) A hálózat kutatásban az egyik leggyakrabban kutatott téma a többszerzős művek megjelenése.

A többszerzőségnek alapvetően három fajtáját különböztethetjük meg:

1. a közös témák, közös kutatások, közösen (munkamegosztással) létrehozott adatbázisokból következő többszerzőség. Ennek motivációja lehet a más témákkal, más szerzőcsoportokkal való versengés is, az a feltevés, hogy egy-egy rangos folyóiratba bekerülni inkább lehet szerzőtársként, mint külön-külön tanulmányokkal pályázva.

2. a másik fajta többszerzőség a szövetségi politika „kinyilvánítására” való. Biztos jele ennek, hogy ha valakik rendszeresen együtt dolgoznak, másokkal pedig, akikkel pedig a téma közössége (melynek objektivációja pl. az azonos tárgyszó a könyvtári katalógusban) indokolná, nem jelennek meg társszerzőként.

3. a harmadik fajta többszerzőség, a mester-tanítvány, főnök-beosztott közötti kvázi kliensi viszony dokumentálására való. Ez éppúgy jelentheti tanítványok megjutalmazását, amikor kizárólag technikai munkát végző asszisztensségükért társszerzőséget „kapnak”, mint az ellenkezőjét, azaz, hogy a fiatalabb kutató hálából, vagy munkahelyi normákat követve vesz be szerzőnek tényleges munkát a tanulmányban nem végző főnököket, idős mestereket stb.

E) A hálózat kutatási adatbázis fontos változójaként vehetjük fel, hogy a tudós az egyetemen vagy kutatóintézetben BELÜL milyen NEM tudományos pozíciókra tett szert. Az 1948 és 1989 közötti világban a párt, a KISZ, a szakszervezetek szigorúan munkahelyi alapon szerveződtek, s tisztségviselőiknek formálisan is jelentős befolyásuk volt a helyi ügyekre, a 80-as évektől napjainkig igaz, hogy a hallgatói és oktatói csoportok vezetői informálisan, kari, egyetemi tanácsok választott tagjai, hallgatói képviselők,

különbéle célokra szervezett egyetemi bizottságok tagjai pedig formálisan is befolyással vannak az egyetemi ügyekre.

A visszaemlékezések felhasználásán túl itt más objektiváció is lehetséges: ha akadémiai elismertségük mértéke szerint sorba állítjuk egy-egy tanszék, egy-egy tudományág képviselőit gyakran tapasztalhatjuk, hogy ezeknek a nem tudományos pozícióknak a betöltői a pozíció betöltésének kezdetekor hátrább vannak a sorban, mint nem tudományos pozíciójukból való kilépéskor, annak ellenére, hogy a nem tudományos pozícióval járó elfoglaltság nyilvánvalóan csökkentette az akadémiai tevékenységekre fordítható időt és energiát.

A jelenséget nem értelmezhetjük másképp, minthogy a pozícióban lévő személy – tervezetten vagy tervezetlenül, durva vagy finom eszközökkel – szivességeket tett akadémiai értelemben erősebb kollégáinak, erősítette kapcsolati hálóját. Az ilyen módon felhalmozott tőke azután később akadémiai fokozatok átlagosnál könnyebb, sőt egyes esetekben a kívülállók szemében érthetetlen, sőt korrupciógyanus megszerzésében kamatozhatott. (Bizonyos – utólagos – pozícióelmozdulásokat, „hasznokat” – pl. MTA taggá válást – még azoknál a személyeknél is konstatálhatunk, akik professzorként választattak dékánhelyettségé, dékánná, rektorhelyettségé, rektorrá.)

F) Munkahelyeken KÍVÜLI NEM TUDOMÁNYOS pozíciók elvállalása a hálózaton belüli pozíciót mindenképpen erősíti. Egy-egy tudományág képviselőjének jelenlétét az üzleti szférában, a törvényhozásban, az állampárt vagy politikai pártok vezető elitjében, a politikai sajtóban az államigazgatásban az akadémiai közösség hajlamos úgy tekinteni, mintha az illető valóban a „szakma” képviselőjeként lenne jelen pozíciójában. Ismeretségre, kollegialitásra hivatkozó segítségkérés gyakoriságát szakmapolitikai, sőt magánügyekben a közéleti pozícióhoz jutott tudósok, egyetemi oktatók akkor is gyakran tapasztalják, ha a segítségkérő – a tudományágon belüli csoporthovatartozás szerint vizsgálva – semleges, vagy akár konkurrens, ellenséges csoporthoz tartozott. A közéleti pozíció tehát nem egyszerűen megerősíti a tudós hálózati pozícióját, hanem újabb tudományos hálózatok részévé is teszi őt.

G) Munkahelyeken KÍVÜLI TUDOMÁNYOS pozíciók megszerzése másképpen érinti a hálózati pozíciót: .

1. A miniszteriális felsőoktatáspolitikai pozíciók, 1993 után a MAB szakakkreditációs, intézményakkreditációs tevékenységben való részvétel erősen megemeli a tudós multipozicionalitásából eredő tőkét. A tudós garantáltan nem vesz részt saját kenyéradó intézményének, ill. saját szakjának akkreditációs, engedélyezési folyamatában, viszont egészen pontosan látja,

hogy kik vesznek részt abban, s egészen pontosan tudhatja, hogy hamarosan ő lesz abban a helyzetben, hogy a számukra fontos akkreditációs, engedélyezési folyamatra befolyása legyen. Tehát míg az akadémiai nyilvánosság egészében a kölcsönös szívességek/ártások hálózata nélkülözi azt a bizonyosságot, hogy a tett (pl. opponensi értékelés, kritika, állásajánlás) ténylegesen „meghálálásra” vagy „megbosszulásra” kerül – a felsőoktatási ügyosztályon, vagy a MAB-on belül ez – vagy legalábbis ennek kínálkozása – kétségtelen. Másrészt a felsőoktatást felügyelő kormány szerv, ill. a MAB munkájában résztvevő tudós számtalan kapcsolatot épít saját szférájában, befolyását tehát nemcsak saját intézménye érdekében tudja hasznosítani, hanem személyes karrierjét is nagyobb eséllyel tudja – intézményváltással, vagy az intézményváltás lehetőségének saját intézménybeli érzékeltetésével – elősegíteni, mint részt nem vevő kollégája.

2. Az akadémiai bizottságokba kerülés másféle hálózati aktivitást feltételez. Vagy arra van szükség, hogy a tudós a saját tudományterületén belül az egyik alágazat képviselője, egyik paradigma elfogadott képviselője legyen, vagy arra hogy egy-egy intézmény adott tudományágbeli tudósközössége képviselőjének tekintse őt. Tudatos jelölések tervezett visszalépések befolyásolják ezt a folyamatot. Kivételt azok a jelöltek képezhetnek, akik központi intézményekben dolgozva sok köztisztviselői tag „kedvelt tanára”, „szellemi példaképe” szerepet töltenek be, ők a nem stratégikusan alkalmazott szavazatok haszonélvezői. Az akadémiai bizottsági tagok vélelmezett (vagy kifejezett) választóik támogatását többféle módon viszonzhatják: az MTA doktori habitus elbírálásakor vállalhatnak bírálói szerepet, vagy legalábbis szavazhatnak úgy, ahogyan az „választóik” érdekében áll, befolyásolhatják, hogy az akadémiai doktori bizottságokba kiket kérnek fel, illetve – legalábbis egyes bizottságoknál – alakíthatnak résztudományterületek szerint szerveződő albizottságokat, ahova felkéréssel hívhatják meg minősített kollégáikat. Ellentétben az állásosztogatással vagy a pályázatok osztogatásával – e döntéseknek költségvetési korlátja nincs, hiszen e pozíciókat a tudósok ingyen – szimbólikus tőkájuk növelése érdekében – töltik be. Van viszont „inflációs korlát” – egyes akadémiai ciklusokban megszűnnek, másszor újranyílnak pl- tudományterületi albizottságok épp azért mert az albizottságokat működtetők ellenérdekelték abban, hogy mások újabb albizottságokat alapítsanak, s ezzel az általuk birtokolt, illetve általuk kiosztható pozíciók exkluzivitását csökkentse.

3. Az akadémiai tisztviselőség – osztályelnök, alelnök megválasztása – megint másféle hálózati aktivitást feltételez, hiszen az ezzel kapcsolatos tárgyalásokban

a tudományágakon átívelő, sőt tudományág csoportokon átívelő kapcsolati hálók, kormányzati kapcsolatok stb. teszik esélyessé a tudóst.

H) Folyóiratok, könyvsorozatok „birtoklása”, azaz azok felügyelő-bizottságaiban szerkesztőbizottságaiban, szerkesztőségeiben betöltött pozíciók, rovatvezetések a hálózat fontos csomópontjai. E jelenségnek több altípusa van.

1. Azok a tudományágak, ahol egyetlen domináns folyóirat van, ez esetben lényegében a folyóirat és könyvkiadásban semmiféle pozícióban nem rendelkező tudósokat állíthatjuk szembe a különböző erősségű pozíciók betöltőivel, lényegében skálaszerűen.

2. Vannak tudományágak, ahol több központi folyóirat, ill. könyvsorozat van (egyik általában az akadémiai bizottsághoz, másik az évszázados múltú országos tudományos társasághoz kötődik). Itt már több változóval leírható, többdimenziós teret kell ábrázolunk, ahol az előző esethez hasonlóan szerepet játszik az egyes pozíciók fontossága az egyes folyóiratok, könyvsorozatok döntési folyamataiban. Szerepet játszik, hogy egy tudós csak egyik vagy több folyóirat könyvsorozat döntéshozatalában vesz részt, s végül szerepet játszik, hogy a döntéshozatali tagságot azzal magyarázzuk-e, hogy az egyes folyóiratok, könyvsorozatok kiadásában szerepet játszó intézményben tölt be a tudós fontos funkciót, vagy az „utcaról” kapott-e meghívást.

3. Vannak tudományágak, ahol egy vagy több központi folyóirat több évtizedes létezése után egy tudomány részterülete vagy egy paradigma képviselői döntenek úgy, hogy új folyóiratot, új könyvsorozatot alapítanak. Ilyen esetben fokozottan vizsgálni kell, hogy az új folyóirat döntéshozói olyanok közül kerülnek-e ki, akik korábban nem voltak döntéshozók, vagy a döntéshozók egy csoportja szakadt le, esetleg egyesek leszakadtak, mások multipozicionálisak lettek. Igen fontos kérdés, hogy az új folyóirat a paradigma vagy részterület teljes staffját magához vonzza, vagy maradnak olyanok, akik inkább a nagyobb múltú folyóiratban való kisebb részvételt, mint az új folyóirat teljes ellenőrzését tekintik hasznosnak.

4. Vannak tudományágak, ahol intézményi ill regionális folyóiratok is beindultak. Ezek szerkesztőbizottságaiban egyfajta látszólagos interdiszciplinaritás érvényesül, azaz helyben tekintélyes emberek szomszédos tudományterületekről meghívást kapnak. Ez azonban a legritkább esetben vezet interdiszciplináris vagy multidiszciplináris szemléletű tanulmányokhoz, inkább ahhoz, hogy egy-egy vagy több tudományág központi folyóiratának szintjét meg nem ütő, vagy a központi lap terjedelmi korlátait meghaladó tanulmányok fogadtatnak el. A lokális publikációk

nagyszámú feltűnése már az 1960-as években arra készítette néhány társadalomtudomány központi csoportjait, hogy úgy tudományos fokozatszerzés témaválasztási lehetőségét, mind a habitusvizsgálatokon beszámítható publikációkat valamiképpen korlátozzák.

5. Végezetül a 80-as évek második felétől a politikai állásfoglalás különbözősége is legitimációt teremtett újabb folyóiratok és könyvsorozatok alapítására.

I) A tudományos néesség többségének hálózati viselkedését jellemzi, hogy nem vezetnek, nem irányítanak tudományos folyóiratokat vagy könyvsorozatokat- de használják őket publikációs fórumként.

1. Nyilvánvaló, hogy ennek a használatnak többféle módja lehetséges, hiszen egy tanulmány lehet adataiban tanulásaiban teljesen, vagy részlegesen új, s lehet korábban másutt már felhasznált adatok és tanulások megismétlése, részben szövegszerűen vagy csak tartalmában – ha ismétlésről van szó, akkor a módosulás lehet lényegi (a folyóirat profilját, irányultságát tiszteletben tartó) és lehet minimális.

2. A publikáció pusztán tényével (ill ezen belül a fentiekkel) a szerző kifejez valamiféle kötődést a folyóirat érdekköréhez, ha rangos szerzőről van szó, akkor nevének felbukkanása a szerzők között megemeli a lap presztizsét. Mivel azonban egy tudományágban sem egyetlen hierarchia van, a szerző elsősorban azok szemében emeli meg a folyóirat presztizsét, akiknek szemében ő számít fontos szerzőnek.

3. Mindez fordítva is igaz, a publikáció befogadásával a folyóirat kifejezi nyitottságát azon tudóscsoport felé, akit a szerző „képvisel”.

4. Ellentétben a szerkesztő bizottsági tagok, tanszéki alkalmazottak személyének kiválasztásával és kiválasztódásával, mely mindig szisztematikus, egy-egy tanulmány megjelenése olyan pillanatnyi körülményekkel is összefügghet, melyek esetlegesek, (pl. „cikkhiány”) vagy nem esetlegesek ugyan, de a megjelenést követő néhány hónapon belül már elveszítik jelentőségüket (pl. valamely pénzösszeg kutatási elköltését legitimáló „disszemináció” „álpublikáció”). Egy-egy folyóirat szerzői körét távolról figyelő szakmabéli tehát könnyen eshet téves interpretáció áldozatául, melynek eredményeképpen a szerkesztő bizottság számára is váratlan kéziratok érkezése következhet, melyeket visszautasítani kínos lehet — azaz egy téves értelmezésből lassan laposodó publikációs hullámok keletkezhetnek, melyek az egyes folyóiratok tiszta érdekcsoportként való értelmezését a kortárs és történeti elemző számára egyaránt megnehezítik.

J) A hálózati viselkedés elemző számára különösen kedvező eset, amikor a folyóiratokat kifejezett vitára használják. Ez esetben ugyanis a rendszer szereplőiben tudatosult ellentétéről van szó, s igen fontos, hogy a témák és paradigmák egymás mellett élését funkcionalista módon szemlélők is kénytelenek – legalábbis átmenetileg – konfliktusos paradigmában értelmezni az olvasottakat.

1. A vita egyik fajtája, amikor a szerkesztőbizottság vagy annak egy része érzékeli, hogy a tanulmány tanulsága, nyelvezete vagy bizonyító apparátusa a tudományág körében szokásostól eltér, ez esetben az írás eleve vitacikként jelenik meg.

2. A vitacikként megjelenítés külön esete, amikor szerkesztőségi kommentárral jelenik meg a cikk, illetve a szerkesztőség eleve felkér valakit, hogy megugyanabban a számban reagáljon az írásra.

3. Más esetben a szerkesztőség által előre nem látott módon vált ki egy tanulmány vitacikket, ennek közlése vagy nem közlése más típusú vitákat gerjeszt minden szerkesztőségben, mint az eredeti tanulmányok közlése.

4. A szerkesztőség külön döntése, hogy viszontválaszra, illetve több számon áthúzódó vitára fogalmaz-e meg felhívást, illetve engedi-e annak kibontakozását. A döntés motívuma a vitában résztvevők súlya a szerkesztőbizottság vagy szerkesztőség tagjai szemében – s mivel ezt sokan így is gondolják, egyben ennek a „súlynak” jelzésére is alkalmas.

K) A folyóiratokat ritkább esetben „lektorként” is lehet használni. A lektori felkérés gyakoribb vagy ritkább visszautasításával befolyásolható, hogy a szerkesztőség meghatározott tudományághoz, témához tartozó tanulmány lektoraként kisebb vagy nagyobb valószínűséggel kér fel egy kutatót. Ezzel szerkesztő bizottsági tisztség nélkül érdemben befolyásolható, hogy egy konkrét témakörben milyen tanulmányok jelenhetnek meg, ráadásul az írás és lektorálás névtelensége ellenére a bírált tanulmányok, ill. a lektori vélemények érveléséből neves szerzők gyakran egymásra ismernek – a sok lektorálást vállaló személy szisztematikusan kiterjesztheti szövetségi hálóját. (A lektorok személyét – éves összesítésben – némely folyóirat, s szinte minden szakkönyv közli.)

L) A folyóiratok tematikus számainak „szerkesztődése” egy alkalmi mikro hálózat megteremtését jelenti. A főszerkesztő – szerkesztőség - szerkesztőbizottság erőviszonyrendszerébe belép a tematikus szám szerkesztője, akinek szerepe „aránytalanul” nagy – és akinek szakmai életében általában szintén „aránytalanul nagy” szerepet tölt be a tematikus szám szerkesztése. A szerzők kiválasztása, a témák elosztása, határvonal meghúzóása, s a keletkező

átfedések kihúzása vagy ki nem húzása jelentik azt a hálózati témavilágot, amit persze elsősorban résztvevő megfigyelőként lehet kutatni.

M) Majdnem ugyanannyira manifeszt hálózati elem a „könyvismertetés”, „könyvkritika”, mint a „vita”. Ez többféle mérőeszkőzzel, többféle módon mutatható be:

1. a felkért és jelentkező recenzens szerepkettősséggel, ami csak folyóiraton belülről figyelhető meg
2. az ismertető és érdemben kritizáló kettősséggel, ami a szövegek komplex kutatói megítélésével dönthető el
3. a gyengeség illetve kiválóság skálaszerűségével, ami részben jelzőkben, részben hazai és külföldi pályatársakkal való összehasonlítás révén történik meg.
4. a méret, illetve relatív teljesség érzékeltetésével, ami részben jelzőkben, részben a potenciális források lefedettségének megállapításában érhető tetten.

N) Klasszikus sokat vizsgált hálózati elem az idézet, mellyel kapcsolatban sok minden külön elemzendő.

1. Hossza, önállósága, gyakorisága, szó szerintisége, egy szövegen belüli ismétlődése.
2. Valamely mű szerzőre tett hatásának szövegben történő megemlítése.
3. Köszönetmondás adatokért, előzetes olvasásért, tanácsadásért.
4. Nyilvánvalóan inadekvát idézet, melynek egyetlen célja az idézett személy idézettségének növelése.

O) Mivel a hálózat természetes szópárja a halmaz [Christiakis – Fowler, 2010, 24], vélhetőleg nem meglepő, hogy fontos hálózati kérdés a tudományos társaságok „birtoklása” – azaz a tudományos társaságok különböző szintű vezető pozícióiban történő elhelyezkedés.

1. Külön elemzést érdemelnek az operatív (munkával járó) és a szimbolikus társasági funkciók.
2. A társaságokon belül csoportok és alcsoportok létrehozása – nagyjából hasonlóan a folyóiratokon belüli rovatok és alkalmi rovatok létrehozásához vezető pozíciókat hoz létre, ugyanakkor az elszigetelődés, fragmentálódás kockázatát hordozza.

3. Új tudományos társaságok létrehozása – itt a vezetőknek szinte azonos dilemmái vannak, mint az új folyóiratok megteremtésekor.

4. A tudományos társaságok tevékenységekor hálózati kompromisszumok tárgya két fontos kérdés: az éves konferenciák fő témáinak meghatározása, s az országosan rangos konferenciák éves konferenciái rendezési jog megszerzésére irányuló intézmények közötti versengés eldöntése.

P) Ahogy a munkahelyek és folyóiratok esetében is célszerű volt szétválasztani a vezetői pozíciókat és az „egyszerű résztvevő” kutatókat, a tudományos társaságok „használata” esetében is külön kell megjeleníteni, mire használhatja a tagság a tudományos társaságok intézményes viszonyait – tulajdonképpen mindegyik használati mód arra való, hogy pozicionálja magát a szaktudományos mezőben.

1. Választ tudományos társaságok között, melyiknek kíván tagja lenni, s melyiknek nem.

2. Választ tudományos társaságok szakosztályai, alcsoportjai között, melyiknek kíván tagja lenni, s melyiknek nem.

3. Részt vesz (vagy nem vesz részt) egyes társasági üléseken, engedi, hogy e tényt jegyzőkönyv vagy videofelvétel dokumentálja.

4. Előadást tart a társaság konferenciáján, illetve hozzászól mások előadásaihoz – akkor is, ha ennek célja a tudományos tárgy felől nem ragadható meg, viszont a jelenlét láthatóságát, s ezzel a halmazhoz tartozás láthatóságát biztosítja

Mindezek az aktivitások lehetségesek a szélesebb értelemben vett szakmai halmaz olyan tagjai számára is, akik nem rendelkeznek olyan tudományos fokozattal, ami a tudományos állások betöltésének feltétele, akiknek nem jut hely a tudományos intézményrendszerben, akik nyugdíjasént kiszorulnak onnét, akik politikai vagy tudománypolitikai konfliktusok eredményeképpen jövedelemszerző tevékenységet nem folytathatnak stb. (A tudományos társaságokból való kizárás csak a legkeményebb diktatúrák viszonyai között fordul elő, sokkal ritkábban, mint hogy az állások, illetve publikációs lehetőségek bezáródnak a másképp gondolkodók előtt).

Q) A kutatási pénzosztás, ösztöndíjosztás, kiadástámogatás – hálózati csomópontok.

1. A döntéshozó testületek tagsága (mely gyakran állami kinevezésen múlik, semmiképpen nem egyszerű tükre a korábban jelzett elitpozícióknak) természetes nyilvános hálózati pozíció.
2. Kevésbé nyilvános hálózati pozíció, hogy kiknek az ajánlása valószínűsíti valamely kutatási pénz, ösztöndíj stb odaitélését,
3. A döntések történetileg is rekonstruálható nyilvánossága miatt a tudományos közösség tagjai e vonatkozásban ismerik és számontartják kinek javul és kinek romlik a pozíciója az időtengely mentén, s a kutatástámogatási összegek összehasonlítása is eligazít.

R) Nem tudományos kitüntetések tudományos érdemükért történő osztogatásának befolyásolósa (Kossuth Díj, Állami díj stb,) fontos hálózati pozíció.

S) Nem tudományos adatok tudományos célokra történő átadásának mérlegelési pozíciójának birtoklása fontos hálózati pozíció – s természetesen azok is pozícióban vannak, akikről egyik-másik szakmában valamiképpen elterjed, hogy az átadás /át nem adás kérdésében nem tudományos tényezőknél tanácsadói, döntéselőkészítői pozícióval rendelkeznek.

1. Ennek fontos altípusa a irattári, levéltári adatok átadása feletti uralom.
2. Meglévő – közpénzekből készített – statisztikai adatok átadása feletti uralom, ill statisztikai adatgyűjtések tárgyának megszabása feletti uralom.
3. Közvélemény kutató, piackutató cégek piaci értelemben már elavult, de tudományosan még használható adatázisainak átadása feletti uralom.
4. Interneten nem hozzáférhető, de szerkesztőségekben, kiadóknál, magánszemélyeknél hozzáférhető szövegtömegek átadása feletti uralom.
5. Személyes emlékek – szóbeli vagy levélben történő – átadása, át nem adása egyik vagy másik kolléga céljára.

III.

A tudományos hálózatok rendszere minden vonatkozásban körkörös természetű:

1. Objektívációkkal kitüntetnek tudósokat, állásokkal, publikációs lehetőségekkel domborítják ki az azok felett diszponálók, hogy kik emelkednek ki a tudósok közül.
2. A tudományos közvélemény (és nem tudományos közvélemény) szemében kiemelkedő tudósok az objektívációk, állások, publikáció lehetőségek

elfogadásával emelik ezeknek az objektivációknak, állásoknak, publikációs helyszíneknek a presztízsét – különös tekintettel azokra a helyzetekre, amikor többféle objektiváció jelzései között tévelyeg a megfigyelő, illetve amikor valamely objektiváció tekintélye – erősen megkérdőjelezhető személyeknek történő kiosztatása révén – korábban némileg megingott

3. A neves tudósok a különböző kiemelkedési módok legitimitását különbözőnek tartják, de a kiemelési mechanizmusokban való részvétellel növelik az egész rendszer legitimitását — azaz erősítik azt a tudást illetve benyomást a rendszerben résztvevők és kívülről figyelők között, hogy hierarchizált és tagolt rendszerről van szó, melyben nem — sporteredményeszerű, vagy egyszeri, alkalmi üzleti döntésszerű - egyszeri teljesítmény, hanem valamiféle szisztematikus, évtizedes tevékenység számít.

Irodalom

A felszabadulás utáni évek magyar történetírása. Rövid áttekintés. (Az 1980-ban Bukarestben rendezett kongresszusra készült tanulmánykötetben megjelent beszámoló magyar nyelvű változata.) Sz. 1980. 114. évf. 3. sz. 331–508. 1.

ÁGH Attila: *Az őstörténet aktualitása: a marxista őstörténet-elmélet fejlődéséhez*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1973.

ARONOWITZ, Stanley: *Science as power: discourse and ideology in modern society*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.

BARNES, Barry: *A tudományos tudás szociológiai elemzése*, Barry BARNES, David BLOOR, John HENRY; [ford. FARAGÓ Péter, TANÁCS János] ; [utószó: FEHÉR Márta] Budapest, Osiris, 2002.

BELL, Robert: *Impure science: fraud, compromise and political influence in scientific research*, cop. 1992. New York ; Chichester, John Wiley & Sons Ltd.,

BERÉNYI Dénes: A tudomány és a világ különböző kultúrái, *Magyar Tudomány* 2010 / 6. sz. 698.

BOURDIEU, Pierre: *Homo academicus*; transl. by Peter COLLIER, Cambridge, Polity Press, 1988.

BOURDIEU, Pierre: *A tudomány tudománya és a reflexivitás*, a College de France, 2000–2001. évi előadás-sorozata; [szerk. és a szöveget gond. LENKEI Júlia] ; [ford. HAZAS Nikolett, SIMON Vanda] Budapest, Gondolat, 2005.

BRAUN Tibor – GLÄNZEL Wolfgang – SCHUBERT András: *Országok, szakterületek, folyóiratok tudományometriai mutatószámai 1981–1985*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, Könyvtár, 1992.

- CASTELLS, M. (2010a): *The Information Age: Economy, Society, and Culture. Volume I, The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell Publishers.
- CHRISTIAKIS, Nicolas A. – FOWLER, James H.: *Kapcsolatok hálójában*. Typotex, Budapest, 2010, 24.
- CSOMÓS György: A kelet-közép-európai országok publikációs kibocsátásai és nemzetközi együttműködései: trendek és változások 1997 és 2016 között In.: *Tér és társadalom* 33. évf. 3. sz. (2019), p. 127–149.
- DUPCSIK Csaba: *A reflexivitás a tudományos ismeretek szociológiájában*, Budapest, Osiris, 2001.
- FARKAS, János: *A sociological analysis of science and technology*, Erlangen, [S.n.], 1991.
- FORTESCUE, Stephen: *Science policy in the Soviet Union*, London ; New York, Routledge and Kegan Paul, 1990.
- GAGYI Ágnes: A moment of political critique by reform economists in late socialist Hungary [Elektronikus dokumentum] : 'change and reform' and the Financial Research Institute in context; A tematikus szám címe: *Making sense of difference: social sciences in the Central and East European semi-periphery*, In.: *Intersections* [Elektronikus dokumentum] Vol. 1 No. 2, 2015, p. 59–79.
- HABERMAS, Jürgen: *A társadalomtudományok logikája*; [ford. ADAMIK Lajos et al.]; [szerk. HAY János – ADAMIK Lajos], Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1994.
- HACOHEN, Malachi: Karl Popper. A liberális gondolat a tudományban és a politikában, *Budapesti Könyvszemle* 2003 / 4. szám 364.
- HARTMANN, Michael: *The sociology of elites*, Routledge, New York, 2006.
- HORVÁTH Pál: *A tudomány szabadságának történelmi szerepváltásai*, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadói Kft., 1997.
- KARÁDY, Victor – NAGY, Péter Tibor: Institutionalization and Professionalization of the Social Sciences in: Hungary Since 1945 In: *Shaping Human Science Disciplines, Socio-Historical Studies of the Social and Human Sciences*, Palgrave Macmillan, 2018, 289–326, 38.
- KOVÁTS Gergely: A tudományterületi sajátosságok következményei a kutatásban, az oktatásban és a felsőoktatási intézmények vezetésében, In.: *Vezetéstudomány* 43. évf. 7-8. sz. (2012), 3–17.
- KOZMA Tamás: *Kié az iskola?* Edukáció kiadó, Budapest, 1990.
- LAKI János : A tudományos változás metaforái in: Fehér Márta - Zemplén Gábor - Binzberger Viktor (szerk.): *Értelem és történelem*, l'Harmattan, Budapest, 2006.

LATOUR, Bruno: *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-network-theory*, Oxford, Oxford University Press, 2005.

LOSONCZ Alpár: Törpék és óriások, *Iskolakultúra* 2014 / 3. szám

Lost mission or interdisciplinary realignment? [Elektronikus dokumentum] : the plight of sociology and the role of the sociologist from the (semi-) periphery: interview with Zsuzsa FERGE, Miklós HADAS and Iván SZELÉNYI / by Judit DURST ; transl. by Zsuzsa ÁRENDÁS In.: *Intersections* [Elektronikus dokumentum] Vol. 1 No. 2 (2015), 113–133.

MAYER, Helmut: Egy tanulmány Robert K. Merton hagyatékából, in: *Valóság* (2004) 9 sz. 125.

MERTON, Robert K.: *On social structure and science*; ed. and with introd. by Piotr SZTOMPKA, Chicago; London: University of Chicago Press, 1996.

SIK Endre: *A kapcsolati tőke szociológiája*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012.

SZTOMPKA: Chicago; London: University of Chicago Press, 1996.

TARDOS Róbert: Kapcsolathálózati elemzés: új paradigma? *Szociológiai Szemle* 1995/4., 73–80; CASTELLS, Manuel ([1996], 2005): *A hálózati társadalom kialakulása*, Budapest, Gondolat & Infónia.

PALLÓ Gábor: A tudományos siker kettős természete: fiatal kutatók és a siker, In.: *Magyar tudomány* 172. évf. 4. sz. (2011), 473–487.

PAPP Barbara: Szociológus a pszichiátrián; KOVAI Melinda: Lélektan és politika: pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970; In.: *Korall* 18. évf. 69. (2017) 197–202.

PÉTERI György: *Academia and state socialism: essays on the political history of academic life in post-1945 Hungary and Eastern Europe*, Boulder: Social Science Monographs; Highland Lakes: Atlantic Research and Publications; New York: Columbia University Press, 1998.

PÜSÖK Imola: Jó üzlet az antropológia? Az üzleti antropológia történeti, elméleti, módszertani és etikai felvetései In.: *Replika* 106/107. sz. (2018) 147–163

RÁCZ Márton: Egy új kor alkonyán: a kritikai menedzsmentkutatás relevanciájáról inn.: *Replika* 106/107. sz. (2018) 9–24.

RINGER, Fritz K.: *The decline of the German mandarins: the German academic community, 1890–1933*; publ. by Univ. Pr. of New England, 1990. Hanover; London: Wesleyan University Press

ROJAS, Carlos Antonio Aguirre: *Fernand Braudel és a társadalomtudományok, eszmélet kiskönyvtár*, Budapest, 2013.

SOMOGYI Ferenc: A magyar közgazdaságtan helyzete a nyolcvanas években, *Valóság*, (1988) 4 sz 49.

SZABARI Vera: A tudomány társadalmasítása, In.: *Replika* 21. évf. 73. sz. (2010) 11–18.

SZELÉNYI, Iván: The triple crisis of US sociology, In.: *Global dialogue* [Elektronikus dokumentum], Vol. 5 Issue 2, 2015, p.

TAMÁS Pál: A krízis és a társadalomkutatás: ki miért felelős? tudományozsociológiai megfigyelések, In.: *A cselekvő értelmiségi: tanulmányok Huszár Tibor 80. születésnapjára* Budapest, Argumentum, ELTE Társadalomtudományi Kar, cop. 2010. 326–340.

TAMÁS Pál: A tudománypolitika modelljei: a tudománypolitika szociológiai vizsgálatának dilemmáiról, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

VEKERDI László: Tudás és tudomány, [szerk. TERTS István] Budapest, Typotex Elektronikus Kiadó Kft., 1994.

Networks of SSH

The author, committed to the conflicting paradigm, sees a good opportunity in presenting the relations of the social sciences in a network paradigm. He considers it necessary to connect three types of databases: the list of scientific products, the data of the system of scientific institutions, and the standard biography of scientists.

The following issues need to be examined: judging positions in the scientific hierarchy, the distribution of managerial positions in each workplace among leading scientists, networking of subordinate researchers by choosing their workplace, achieving academic positions within the institution. What kind of NON-SCIENTIFIC positions does the scientist INSIDE at the university or research institute? obtaining NON-SCIENTIFIC positions in the workplace.

Management of journals and book series by leading scientists is used by subordinate scientists as a publication forum. Relations between scholars: multi-authorship, debates in journals, proofreading, “editing” of thematic issues of journals, book review, strategic cultivation and use of citations.

Management of scientific societies by senior scientists, use of scientific societies by subordinate researchers.

Influencing research funding, scholarship distribution, expenditure support, the distribution of non-scientific awards for scientific merits, and having a deliberative position on the transfer of non-scientific data for scientific purposes is an important network topic.

The system of scientific networks is circular in every respect: the scientist is recognized by objectifications, each objectification is qualified by who received it – and scientists increase the legitimacy of the whole system by participating in highlighting mechanisms.

Keywords: Conflicting paradigm of social sciences, humanities, network capital, relational capital, history of science